

6. Равлінко З.П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 192 с.

Боровська Ірина Анатоліївна
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВСТАНОВЛЕННЯМ НЕКОНСТИТУЦІЙНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В умовах реформування цивілістичного законодавства України, що обумовлене міжнародними тенденціями його універсалізації на рівні країн Європейської співдружності та глобалізації у світовому масштабі в рамках зближення правових систем країн загального і континентального права, нагальним є побудова оптимізованої та наближеної до світових стандартів моделі вітчизняного цивільного судочинства, яка б відповідала сучасним реаліям і була б спроможна забезпечити існуючі потреби суспільства. У контексті зазначеного, особливої актуальності набуває питання ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави у випадку, якщо суд під час розгляду справи у порядку цивільного судочинства дійде висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України та забезпечення у цій площині реалізації принципу верховенства права.

Згідно зі ст. 8 Конституції України в Україні діє принцип верховенства права, сутність якого полягає, зокрема, у визнанні пріоритетності та імперативності конституційних норм як таких, що мають найвищу юридичну силу та є нормами прямої дії, а також дотримання відповідного принципу у нормотворчій та правозастосовній діяльності.

У світлі наведеної проблематики верховенство права знаходить своє безпосереднє втілення як основоположний принцип

цивільного судочинства, зміст якого відображений у ст. 10 ЦПК України.

Розглянемо деякі питання, пов'язані із реалізацією відповідного принципу і його змістовних складових при розгляді і вирішенні справи у порядку цивільного судочинства.

Виходячи із приписів ч. 6. ст. 10 ЦПК України, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акту, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України.

Варто зазначити, що у чинній редакції ЦПК України, у порівнянні із відповідними положеннями ЦПК України до внесення змін Законом України від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», указану норму конкретизовано шляхом доповнення імперативною вказівкою – застосування судом при вирішенні справи положень Конституції України як норм прямої дії та обминанням при цьому норм матеріального права щодо яких суд дійшов висновку про те, що вони суперечать Конституції України і вже після ухвалення рішення у справі вчинення судом процесуальних дій, пов'язаних з процедурою вирішення питання щодо неконституційності закону чи іншого правового акту.

Натомість у ч. 3 ст. 8 ЦПК України (у редакції Закону України № 1533-VIII від 20 вересня 2016 року) містилися нормативні приписи, якими регламентована лише процесуальна процедура вирішення судом питання, пов'язаного із встановленням неконституційності закону чи іншого правового акту і не була передбачена чітка правова регламентація процесуальних дій суду щодо вирішення конкретної справи, під час розгляду якої суд дійшов відповідного висновку. Так, згідно із зазначеною статтею у разі виникнення у суду сумніву під час розгляду справи щодо

відповідності закону чи іншого правового акту Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акту (ч. 3 ст. 8 ЦПК України у редакції Закону України № 1533-VIII від 20 вересня 2016 року).

Деякі роз'яснення щодо процесуальної процедури вирішення судом відповідного питання містилися у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», згідно з якими суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акту з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, касаційної чи наглядової інстанції в будь-якій стадії розгляду справи (п. 2) [1].

Варто констатувати, що доцільність змін, які внесені до досліджуваної норми ЦПК України (у чинній редакції) не викликають сумніву, оскільки посилюють гарантії захисту конституційних прав, свобод та інтересів осіб шляхом законодавчої конкретизації та досягнення її правової визначеності, що у свою чергу сприяє виконанню завдання цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, та створенню об'єктивного підґрунтя для уникнення затягування цивільного процесу у разі виникнення відповідного питання під час розгляду конкретної справи.

Практичне значення приписів ч. 6. ст. 10 ЦПК України вбачається також у реалізації остаточності (стабільності) рішення

суду як змістовного елементу принципу правової визначеності та верховенства права, що у поєднанні з положеннями п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, які передбачають перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами на підставі встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення застосованого (незастосованого) судом при вирішенні справи, забезпечують недопущення автоматичної ретроактивної дії рішень суду внаслідок визнання неконституційними норм права, передбаченого ч. 2 ст. 152 Конституції України.

Водночас, аналіз п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України дозволяє дійти висновку, що перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами на підставі встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акту можливе у разі одночасного існування таких умов: 1) неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, що підлягає застосуванню судом при вирішенні справи і ухваленні відповідного судового рішення; 2) застосування (не застосування) такого закону, іншого правового акту чи їх окремого положення судом при вирішенні справи; 3) судові рішення ще не виконане. А отже, цивільним процесуальним законодавством фактично обмежується можливість перегляду судового рішення за виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України у випадку наявності процесуального юридичного факту – виконання судового рішення.

У цій площині правова визначеність приписів ч. 6 ст. 10 ЦПК України, що опосередковується у чітко визначеній процесуальній процедурі вирішення конкретної справи у випадку, якщо під час її розгляду суд дійде висновку, що закон чи інший правовий акт, який підлягає застосуванню, суперечить Конституції України, сприяє реалізації права на справедливий суд та ухвалення законного рішення у справі, а також створює умови для утвердження принципів верховенства права та верховенства прав людини, до якого може апелювати суд з метою оцінки законодавства на відповідність Конституції України.

Як слушно зазначає В. А. Кройтор, що реалізація зазначеного принципу у сфері цивільного судочинства полягає у тому, що національний суд під час розгляду справи та ухваленні рішення

повинен вирішувати питання про відповідність національного законодавства принципу верховенства права людини. У разі невідповідності національного законодавства вимогам верховенства прав людини національний суд може скасувати такий закон, розглянути його на відповідність Конституції України або не застосовувати такий закон, залежно від особливостей повноважень судових органів у конкретній країні [2, с. 371].

Таким чином, ми розглянули окремі питання, пов'язані зі встановленням неконституційності закону чи іншого правового акту під час розгляду і вирішення справи у порядку цивільного судочинства та контекстуально звернули увагу на зміни, які були внесені у ЦПК України за наслідками реформування вітчизняного процесуального законодавства.

У підсумку варто зазначити, що на сьогодні головна роль у розбудові правової держави та фундаменталізації гарантованих Конституцією України прав людини як основного індикатора досягнення відповідної мети полягає у виробленні наукових концептів щодо розвитку цивільного процесуального права та формування єдиної судової практики, що є підґрунтям для утвердження принципу верховенства права. У свою чергу правозастосовна діяльність суду має орієнтуватися не лише на формальну процесуальну процедуру розгляду і вирішення справи, а, перш за все, на застосування Конституції України як нормативного акту прямої дії, що має вирішальне значення для втілення ідей справедливості та справедливого правосуддя.

Список використаних джерел

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.

2. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система проблеми сучасної теорії і практики. Монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.